

# KENTSEL DÖNÜŞÜM VE SOSYAL GİRİŞİMCİLİK BAĞLAMINDA TÜRKİYE'DE KENTSEL YAŞAM KALİTESİNİN ARTIRILMASI\*

Mustafa GÖRÜN\*

Mustafa KARA\*\*

## ÖZET

*Kentlerin geçmişteki işlevini veya kullanım yoğunluğunu kaybederek ekonomik, fiziksel ve sosyal açılardan çöküntüye uğramış bölgelerinde, kentsel yaşam kalitesini yeniden sağlamak için farklı boyutların ön plana çıkarıldığı kentsel dönüşüm projeleri uygulanmaktadır. Bu kapsamda, çalışmanın amacı, sivil toplum kuruluşlarının ve sosyal girişimcilerin kentsel dönüşüm sürecindeki olumlu ve olumsuz kanaatlerinin dönüşüm projelerinin başarısını da olumlu ve olumsuz bir yönde etkileyebileceğinin vurgulanmasıdır. Çalışmada literatür taraması yönteminden yararlanılarak ulusal ve uluslararası literatür taranmış kentsel dönüşüm, kentsel yaşam kalitesi ve sosyal girişimcilik konularına ilişkin bilgi ve veriler derlenmiştir. Sonuç olarak da, kentsel dönüşüm projelerinin başarıya ulaşması konusunda merkezi ve yerel karar vericilere yol göstermesi beklenen bir kısım önerilerde bulunulmuştur.*

**Anahtar Kelimeler:** *Kentsel dönüşüm, kentsel yaşam kalitesi, sosyal girişimcilik, katılım.*

---

\* Bu çalışma 20-25 Ekim 2009 tarihleri arasında Çanakkale'de yapılan VI. Uluslararası STK'lar Kongresi'nde Sunulan Bildirinin yeniden düzenlenmiş halidir.

\* Yrd.Doç.Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

\*\* Arş.Gör., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi



# URBAN TRANSFORMATION AND ENHANCEMENT OF THE URBAN LIFE QUALITY IN THE CONTEXT OF SOCIAL ENTREPRENEURSHIP IN TURKEY\*

---

Mustafa GÖRÜN\*

Mustafa KARA\*\*

## **ABSTRACT**

*Urban transformation projects in which different aspects are put on the agenda are implemented to restore the quality of urban life in the depressed areas of cities, loosing their functions and intensity of use in the past, in terms of economic, physical and social aspects. In this context, the purpose of this study is to emphasize that the negative and positive opinions of non-governmental organizations and social entrepreneurs in the process of urban transformation can affect the success of the transformation projects negatively and positively. By using literature review method, national and international literature were reviewed, information and data related to urban transformation, urban life quality, and social entrepreneurship were compiled. In the conclusion part, some suggestions, expected to lead the way to central and local decision makers to make urban transformation project implementations successfully, were made.*

**Key Words:** *Urban transformation, urban quality of life, social entrepreneurship, participation.*

---

\* This study is a revised version of the paper That presented in Canakkale VI. International NGOs Congress which held between 20 to 25 October 2009.

\* Asst.Prof., Çanakkale Onsekiz Mart University, Biga Faculty of Economics and Administrative Sciences

\*\* Res.Asst., Çanakkale Onsekiz Mart University, Biga Faculty of Economics and Administrative Sciences



## **GİRİŞ**

Günümüzde, büyük kentlere doğru, plansız, programsız ve denetimsiz bir şekilde gerçekleşen kentleşme süreci özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından önemli sorunları beraberinde getirmektedir. Kitlesele coğrafi hareket sonucunda kentlere göç edenler kadar, nüfus hareketine sahne olan yerlerin eski sakinleri de bu sorunlardan etkilenmektedir. Konunun asıl çarpıcı yönü ise kentsel alanların yeni gelenler açısından yoksulluk, sefalet ve çeşitli güçlüklerin kaynağı olması yanında bolluk, çeşitlilik ve kitlesele tüketimin zemini olmanın paradoksunu bünyesinde barındırıyor olmasıdır. Hızlı ve plansız kentleşme nedeniyle, iş ve konut arzının yetersiz kalması, gecekondulaşma, doğal kaynakların sorumsuzca tüketimi, trafik sorunu, toplumdaki sosyal dengesizliğin giderek artması gibi sorunlar kentlerde yaşayan insanların yaşam kalitesini düşürmekte ve kentsel yaşamı güçleştirmektedir.

Dünya nüfusunun yarısından fazlasının kentlerde yaşadığı ve her üç kent sakininden birinin kentlerin yoksul alanlarında oturduğu tahmin edilmektedir. Kentlerin yoksul alanlarında yaşayanların toplum dünya nüfusu içindeki yeri bir milyardan üzerindedir (UN HABITAT, 2009: 3). Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Merkezi’nin “State of the World’s Cities 2010-2011” raporuna göre, 1990-2010 yılları arasında kentlerin yoksul alanlarında yaşayanların oranı gelişmekte olan bölgelerde %32.7, Sahra Altı Afrika ülkelerinde %61, Doğu Asya ülkelerinde ise %28.2’dir (UN HABITAT, 2010):

Kentlerin yoksul alanlarının gelişmekte olan dünyada yaygınlık göstermesi ve buradan yayılan sorunların gelişmiş ülkeleri tehdit etmeye başlaması, uluslararası toplumun dikkatini bu bölgelere çekmiştir. Birleşmiş Milletler Minelyum Kalkınma hedeflerinden Hedef 11’de “2020’ye kadar 100 milyon kent yoksulunun yaşam koşullarının iyileştirilmesi ve herkes için yeterli konutun temel bir insan hakkı olarak kabul edilmesi” öngörülmüştür (UN HABITAT, 2007).

Bütün bu olumsuzlukların giderilmesine yönelik gerçekleştirilen kentsel yaşam kalitesinin artırılması yönlü çalışmalar sosyal, kültürel, siyasal öge ve süreçleri içinde barındırmaktadır. Dolayısıyla yaşam kalitesinin artırılmasında önemli unsurlardan birisi olan Kentsel dönüşüm, kentsel sorunların çözümünü sağlayan ve değişime uğrayan bir bölgenin ekonomik, fiziksel, sosyal ve çevresel koşullarına kalıcı çözüm sağlamaya çalışan çok kapsamlı bir vizyonu ve eylem olarak tanımlanmaktadır. Bu nedenle kentsel dönüşüm çalışmaları, sosyologlar, ekonomistler, mühendisler, mimarlar, plancılar ve peyzaj mimarları gibi farklı disiplinlerin birlikte çalışmasını gerektirmektedir.

Türkiye’de, kentsel dönüşüm projeleri 1999 Marmara depreminden sonra yoğun bir şekilde gündeme gelmeye başlamış ve bu süreç içerisinde hükümet programlarında kentsel yaşam kalitesini artırma adına düzenli kentleşme, konut ve kentsel dönüşüm konularına vurgu yapılmıştır. 2003 yılından itibaren gerçekleştirilen yasal düzenlemeler çerçevesinde TOKİ dönüşüm projelerinde yetkilendirilmiş olup, ülke çapında dönüşüme ve yenilemeye ihtiyaç duyulan kent bölümlerinin yeni bir planlama düzeni içinde sağlıklı yapılaşması için yerel yönetimlerle iş birliği halinde gecekondulu dönüşüm ve kentsel yenileme projeleri hayata geçirilmektedir. Kentsel dönüşüm konusu ülkemizde kavramsal açıdan ele alınmış şekli, gerçekleştirilen yasal düzenlemeler ve uygulamalardan kaynaklanan bazı sorunlar ve en önemlisi de

dönüşüm sonrasında ortaya çıkması beklenen “ekonomik ve siyasi rantların paylaşımı” gibi nedenlerle bir çok tartışmayı gündeme getirmiştir. Ancak, kentsel dönüşüm projelerinin başarıya ulaşması ve kentsel yaşam kalitesinin artırılması bir yandan başta bu projelerden etkilenen ve/veya yararlanan halkın ve kamuoyunun desteğinin sağlanmasına bağlıken; diğer yandan da dönüştürülecek alanla ilişkisi olan sosyal girişimcilerin ve yerel halkın bilgilendirilmesine ve sürece dahil edilmesine bağlıdır. Dönüştürülecek alandaki sosyal girişimcilerin örgütlediği sivil toplum kuruluşlarının projelere etkin katılım ve işbirliğinin sağlanması sürece meşruiyet ve güvenilirlik kazandırılması ve projelerin sahiplenilmesi açısından önemlidir.

Bu kapsamda çalışmada ilk olarak kentsel yaşam kalitesi, kentsel dönüşüm ve sosyal girişimcilik konularına değinilmiştir. İkinci olarak Türkiye’de kentsel yaşam kalitesinin artırılmasına yönelik çalışmalar ve kentsel dönüşüm konusundaki gelişmeler incelendikten sonra kentsel yaşam kalitesinin artırılmasında kentsel dönüşüm ve sosyal girişimcilik ilişkisi konusu üzerinde durulmuştur. Çalışmada son olarak Türkiye’de kentsel yaşam kalitesi ve kentsel dönüşüm projelerinin başarılı olması açısından neler yapılabileceği konusunda bazı öneriler geliştirilerek çalışma tamamlanmıştır.

## **1. KENTSEL YAŞAM KALİTESİ, KENTSEL DÖNÜŞÜM VE SOSYAL GİRİŞİMCİLİK**

### **1.1. Kentsel Yaşam Kalitesi**

Yaşam kalitesi, birbirinden farklı pek çok boyutu içinde barındırması, zaman, mekan ve kişiye göre farklılık göstermesi sebebiyle tanımlanması ve ölçülmesi güç olan bir kavramdır. İnsanın hep daha iyiyi arama arzusu içinde olması yaşam kalitesinin hiçbir zaman yakalanamayacak bir hedef olmasına; sadece belli bir zaman kesitinde başkalarıyla göreceli olarak değerlendirilen bir kavram olmasına neden olmaktadır. Bu nedenle, yaşam kalitesi sağlıktan mimariye, kozmetikten psikiyatriye birçok disiplinin araştırmalarına konu olmaktadır. (Argüden, 2008: 12, 13). HABITAT II 1996 İstanbul Deklarasyonu’nun hedef ve ilkeler bölümünde yaşam kalitesi kavramı kentle ilişkilendirilerek şöyle tanımlanmıştır (UN HABITAT, 1996: 12):

“Tüm insanların yaşam kalitesi, diğer ekonomik, sosyal, çevresel ve kültürel faktörlerin yanı sıra, köy, kasaba ve kentlerimizin fizik koşullarına ve mekansal karakteristiklerine bağlıdır. Kentlerin yerleşim düzeni ve estetiği, toprak kullanma biçimleri, nüfus ve yapı yoğunlukları, ulaşım, temel mal, hizmet ve kamu hizmetlerine erişim kolaylığı ve halka açık tesisler, yerleşmelerin yaşanabilirliğini hayati biçimde etkileyen unsurlardır.

İnsan sağlığı ve yaşam kalitesi, sürdürülebilir insan yerleşmeleri geliştirme çabalarının merkezindedir. Bu nedenle kendimizi, kaliteli eğitimden evrensel ve eşit yararlanmaya, beden, ruh ve çevre sağlığında erişilebilecek en yüksek standartları gerçekleştirmeye, temel sağlık hizmetlerine eşit erişime, ırk, ulusal köken, cinsiyet, yaş ve özürllülük ayırımı gözetmeksizin, ortak ve özel kültürlerimize saygı duyarak ve geliştirerek, konut dahil olmak üzere toplumsal ve ekonomik koşullara ilişkin eşitsizlikleri gidermek için özellikle gayret sarf etmeye adiyoruz”.

Bilim insanlarıncı 1960’lardan itibaren ‘yaşam koşulları’ olarak kullanılan ve ulaşım, kentlerdeki hijyenik koşullar, halk sağlığı gibi bir çok konuyu içeren “yaşam kalitesi” kavramı 90’lı yıllardan itibaren sosyologlar tarafından araştırmalarda kullanılmaya başlanmıştır. Hızlı ve çarpık kentleşmenin yaşam kalitesini azalttığı tespit edilmesiyle birlikte “kent” ve “yaşam kalitesi” kavramları birlikte ele alınmaya başlamıştır. Yaşam kalitesi genel bir çerçeve içinde ifade edildiğinde; kentlinin ihtiyacı olan hizmetlerin ve tüm koşulların arz ve talebi arasındaki oran olarak açıklanmakta ve karmaşık bir göstergeler dizini olarak: 1) Açık ve kapalı mekân standartları (çevresel kirlilik, doğal çevre nitelikleri, yeşil alan kullanımları gibi); 2) Vatandaşların refahı (gelir seviyesi, işsizlik oranı, suç oranları); 3) Hizmet çeşitliliği ve kalitesi (eğitim, eğlence, halk sağlığı, toplu taşıma, belediye hizmetleri, iyi yönetim); gibi konuları içermektedir (Turgut Yıldız, 2007).

Kentsel yaşam kalitesi, ilk olarak 1960’larda Sosyal Göstergeler Hareketi (Social Indicators Movement) içinde ortaya çıkmış ve ekonomik ve sosyal iyilik ile bireysel ve toplumsal iyilik arasındaki ilişkilere dair varsayımları sorgulamayı hedeflemiştir. Burada söz konusu olan kalite, hem doğal hem de yapılı çevre özellikleriyle ilgilidir ve sürdürülebilirlik arayışına odaklanan kaliteden farklı olarak, doğal kaynakların korunması, iklim, ekoloji vb. gibi değişmez öğelerle değil, kentsel donanım ve konfor (amenities) öğeleri ile ilişkilidir. Ayrıca yer ve aidiyet duygusu (sense of place and belonging), okunaklılık (legibility), ortak bellek (collective memory) vb. gibi kolay ölçülemeyen öznel yanları vardır. Bunların dışında, doğal olarak, kentsel ekonominin belirlediği yaşam standartları kentteki yaşam kalitesine yansımaktadır (Oktay, 2007).

Fakirlik, suçluluk oranı ve fiziksel çevre sorunları gibi toplumun objektif özellikleri, bireylerin yaşamlarını nasıl yargıladıklarını biçimlendiren temel faktörlerdir. Bu konuda çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Campbell ve diğerleri (1976) yapmış oldukları ve konu ile ilgili öncü çalışmalardan biri olan araştırmalarında herhangi bir coğrafi birimin (şehir, mahalle, konut) yaşam kalitesinin algısal bir olgu olduğunu ve her bireyin bu konudaki görüşlerinin farklı olabileceğini ifade etmişlerdir. Marans ve diğerlerine (Marans vd., 1975; Lee vd., 1980; Connerly vd., 1988, Marans, 2003) göre ise bireylerin görüşleri, yaşanan ortamın özelliklerinin algılanma ve değerlendirilmesinin yanı sıra, bireyin özellikleri ve geçmiş deneyimlerinden de etkilenmektedir. Bireyler, şimdiki deneyimlerini geçmiş deneyimleriyle karşılaştırarak değerlendirmektedirler. Ayrıca, bireylerin yerleşme biriminin özelliklerini değerlendirme ve algılaması, yerleşme özellikleri ile doğrudan ilişkilidir. Bu modelin temel varsayımı, herhangi bir birimde (örneğin ilçe, mahalle vb.) yaşam kalitesinin tek bir ölçüt ile ölçülemeyeceği, yerleşmenin birçok özelliğinin ölçülmesi gerekliliğidir. Bu ölçütler bir arada ele alındığında, yerleşme biriminin genel yaşam kalitesini yansıtmaktadır. Modelin ikinci önemli varsayımı ise, sadece objektif koşulların yerleşmelerin gerçek kalitesini ifade etmediği ve ‘kalite’nin bir birimde yaşayanların yaşamlarını yansıtan sübjektif bir olgu olduğudur (Türkoğlu vd. 2008: 105).

Kentsel yaşam kalitesi, dar anlamda, kentlerdeki, kentsel alt yapı, iletişim, ulaşım, konut ve benzeri olanakların sunulma düzeyinin önceden belirlenen ölçülerin üstünde olması durumudur. Geniş anlamda ise, toplumsal, kültürel, siyasal öge ve süreçleri içermektedir. Kentin sunduğu olanak ve fırsatlardan örgütler, katmanlar

içinde yaşayan bireylerin eşit, dengeli, gereksinimleri oranında yararlanması, eğitsel, sanatsal, ekinel, siyasal etkinliklere, süreçlere etkin biçimde katılabilme olanaklarına sahip olabilmeleridir (Yavuzçehre ve Torlak, 2006: 185-186). Kentsel yaşam kalitesi; toplum, ekonomi ve çevre ekseninde, yaşam kalitesi ve çevre kalitesinin karşılıklı etkileşiminde gerçekleşen nesnel ve öznel değerlendirme ölçütleri ile ifade edilmektedir. Kentsel yaşam kalitesinin algıya dayalı, esenlik, sağlık, güvenlik, huzur vb. değerleri öznel bileşenlerini oluştururken; yapılı çevre, doğal çevre, ekonomik ve sosyal fonksiyon alanları gibi somut değerler ise nesnel bileşenlerini oluşturmaktadır (Emür ve Onsekiz, 2007: 367).

Kentsel mekan kalitesi, kişinin yaşam kalitesinin de belirleyicisidir. Kentsel yaşam kalitesinin sağlanması için önemli olan sağlıklı bir kent yapısının oluşturulmasıdır. Bunun için de ekonomik, kültürel, çevresel, toplumsal ve siyasal ihtiyaçların karşılanması ve bunların birer hak olarak görülüp, uygulanması, korunması ve geliştirilmesi gerekmektedir. Kentsel yaşam kalitesi, çağdaş kent ve çevre standartlarının bir kente sağlanmasının yanında, kentli haklarının da herkese sağlanmış olması ile doğrudan ilgilidir. Kentsel yaşam kalitesi, kente yeni nüfus grupları çekmede bir anlamda kentin reklâmında önemli bir yer tutar. Aynı zamanda çok uluslu şirketlerin yatırımlarını çekmek isteyen kentler yüksek kaliteli alt yapı, iletişim olanakları, ulaşım ve güvenlik hizmetleri, iyi yetişmiş insan kaynağı ve ekonomik gelişmeyi sağlayacak gerekli teknolojik birikimi sağlama yarışı içine girmektedir (Kabadayı, 2006: 26-27). Bu kapsamda kentsel yaşam kalitesinin artırılması için yerel yönetimlerin odaklanması gereken stratejik çalışma alanları şunlardır (Koçak, 2008: 41-47):

- Planlama ve imar faaliyetleri,
- Kentsel altyapının geliştirilmesi,
- Kentsel donatı alanlarının zenginleştirilmesi,
- Sağlıklı ulaşımın tesisi,
- Kentsel yapı stokunun iyileştirilmesi,
- Sosyal ve beşeri sermayenin geliştirilmesi,
- Kültürel mirasın korunması ve kültürel altyapının tesisi,
- Sürdürülebilir kentleşmenin sağlanması,
- Kent güvenliğinin sağlanması,
- Kent hukukunun geliştirilmesi,
- Kentlilik bilincinin geliştirilmesi,
- Kent ekonomisi ve ticaretinin geliştirilmesi,
- Kurumlar arası işbirliğinin tesisi,
- Belediye yönetiminde kalite, etkinlik ve verimlilik sağlanması.

## 1.2. Kentsel Dönüşüm

Başta İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'nde olmak üzere kent planlamanın gündemine giren ve giderek önemli bir yer kazanan kentsel yenileme; yerel ekonomiye ait dinamikleri harekete geçirerek fiziksel ve sosyal yönlerden çöküntü sürecine girmiş kentsel alanları yeniden yaşanabilir yerler haline getirmeyi ve kente yeniden kazandırmayı hedefleyen bir kent planlama ve kentsel koruma yaklaşımıdır (Erden, 2006: 76; Öner, 2007: 5).



Dünya kentlerindeki dönüşümü gerektiren nedenler, ülkelerin farklı gelişmişlik aşamalarına ve küresel sistemle olan entegrasyon düzeylerine bağlı olarak, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere göre farklılık göstermektedir. Tüm bu farklılıklara rağmen kentsel dönüşümü gerektiren nedenleri şöyle sıralamak mümkündür (Polat, 2005: 13-24; Yerebasmaz, 2006: 9; Çağla, 2007: 42-45; Elgin, 2008: 5):

- Demografik değişim,
- Fiziksel eskime ve yeni alan gereksinimi,
- Makro ekonomik değişimler,
- Teknolojik değişimler,
- Politik değişimler,
- Sosyo-kültürel değişim.

Kentsel dönüşüm sürecine dahil olan temel ‘aktörler’ kamu yönetimi (merkezi yönetim ve yerel yönetimler), özel sektör, yerel halk ve sivil toplum kuruluşları ve diğer ilgili gruplardır. Ancak dönüşümün niteliğine ve hedeflerine, mekansal ölçüğe (mahalle yada kent bütünü) göre bu tarafların kim olduğu ve ortaklıkların niteliği, yani güç dengesi değişmektedir. Dolayısıyla dönüşümün hedefe ulaşmasında kurulacak ortaklıklar konusunda son derece hassas bir denge söz konusudur (Turok, 2005: 27).

Kamu sektörü ortaklık sürecinde özellikle düzenleyici ve denetleyici rolünü üstlenmektedir. Kamu yönetiminin bir diğer önemli işlevi de alanın mekansal planlamasını ve alandaki politika gereksinimlerine ilişkin bilgi üretimini sağlayarak özel sektörün risklerini azaltmaktır. Bu durum özel sektörün dönüşüm sürecine katılması açısından önemlidir. Çünkü özel sektör dönüşüm sürecinin finanse edilmesi ve uzmanlık açısından önemli bir ortaktır. Yerel halkın kentsel dönüşüm sürecine katılımı, sürece meşruiyet, güvenilirlik yerel bilgi ve aidiyet katmaktadır. Bu da yerel halkın programlara sahip çıkmasını sağlayan çok önemli bir etkidir. Kentsel dönüşüm bölgelerinde sosyal dönüşümü gerçekleştirmek açısından, sivil toplum kuruluşlarının sahip oldukları bilgi ve deneyimlerden yararlanılması yararlı olmaktadır (Barka, 2006: 9-12; Atkinson, 2005: 91; Mccarthy, 2005: 101).

### **Kentsel Dönüşümün İçinde Barındırdığı Uygulamalar:**

Kentsel dönüşümün içinde barındırdığı uygulamaları şöyle sıralayabiliriz (Polat ve Dostoğlu, 2007: 62-63; Özden, 2001; Elgin, 2008: 4-5; Demirsoy, 2006: 21-33; Eren, 2006: 19-24; Kütük İnce, 2006: 26-45; Nurengin Kocamemi, 2006: 13-27; Öner, 2007: 4-17; Öztaş, 2005: 6-11; Polat, 2005: 36-41):

*Yenileme (Renewal)*: Gerek yerleşme düzeni, gerekse mevcut yapıların durumu bakımından yaşama ve sağlık koşullarının iyileştirilmesi olanağı bulunmayan alanlardaki yapıların tümünün veya bir bölümünün ortadan kaldırılarak yeniden imar edilmesi durumunu ifade etmektedir.

*Soylulaştırma (Gentrification)*: Kent merkezindeki fiziksel ve sosyal eskimenin yaşandığı konut alanlarının fiziksel yapısının rehabilitasyonu sonucunda, yerleşim genelinde, sosyal sınıfın ve mülkiyet değişiminin gerçekleşmesidir. Bu süreçte konutların birer birer el değiştirmesiyle düşük gelirli kişilerin yerini yüksek gelirli kişiler almaktadır (Ergün, 2006: 15).

*Sağlıklaştırma (Rehabilitation)*: Eski kent dokusunun ve çöküntü alanlarının kısmi yenileme ile kullanıma açılması olarak ifade edilmektedir.

*Koruma (Ppreservation - Conservation)*: Toplumun geçmişteki sosyal ve ekonomik koşullarını, kültürel değerlerini yansıtan fiziksel yapısının, yaşanan değişim ve gelişimler nedeniyle yok olmasının engellenmesi, kentsel dokunun çağdaş yaşamla bütünleştirilmesi, kültürel varlıkların topluma faydalı, ekonomik ve işlevsel koşullarla sağlıklaştırılması halidir. Koruma kavramında, özgün niteliği ile koruma (preservation) veya sınırlı değişimlerle koruma (conservation) olarak adlandırılan iki tür yaklaşım söz konusudur.

*Yeniden canlandırma (Revitalization)*: Eski canlılığını kaybetmiş kentsel alanların, özellikle de tarihi kent merkezlerinin alınacak sosyal önlemlerle yeniden canlılık kazanmasını sağlamaktır.

*Yeniden geliştirme (Redevelopment)*: Ekonomik ve yapısal özellikleri, iyileştirilmesine olanak vermeyecek ölçüde kötüleşmiş olan alt gelir gruplarının konutlarının yıkılması ve bunların oluşturduğu kent bölümlerinin yeni bir tasarlama düzeni içinde geliştirilmesidir.

*Düzenleme (Improvement)*: Bir kentin, bir kasabanın tümünün veya bir yerleşim yerinin bir bölümünün kendiliğinden gelişmesine engel olmak, bu gelişmeye toplum yararına biçim vermek amacıyla, yerleşim yerinin işlevleriyle toprak kullanımı arasında bir ilişki kurmayı öngören, geleceğe dönük kamusal bir eylem türüdür.

*Temizleme (Clearance)*: Alt gelir gruplarının yaşadığı bölgelerdeki konutların ve diğer yapıların sağlığa aykırı niteliklerinin giderilmesi şeklinde tanımlanmaktadır.

*Boşlukları doldurarak geliştirme (Infill development)*: Bir bölgedeki mevcut dokuya yeni aktivitelerin ve binaların eklenmesidir.

*Tazeleme-parlatma (Refurbishment)*: Kentsel imaj ve karakterin sağlanmasında önemli rol oynayan peyzaj elemanlarının ve kent mobilyalarının kullanımıyla tarihi bölgelerin yeniden canlandırılmasını öngörmektedir.

Keleş (2004) tam olarak örtüşmemekle birlikte, günümüzde moda bir kavram haline gelen kentsel dönüşüm karşılığında daha önce kullanılmış ve halen kullanılmakta olan; kentsel yenileme, yeniden canlandırma, yeniden yaratma, yeniden doğuş, yeniden geliştirme veya imar, yeniden yapılandırma, koruma, soylulaştırma gibi birbirinden az veya çok farklılıklar gösteren bu kavramların hepsinden yararlanılabileceğini belirtmiştir (Alıntılıyan Polat ve Dostoğlu, 2007: 62).

### **Kentsel Yenilemede Ulusal Ölçekteki Temel Stratejiler**

Kentsel yenileme konusunda Avrupa ülkeleri tarafından izlenen stratejiler: -Genel konut alanları yenileme stratejisi -Güçlü merkezi öncelikler stratejisi -Sınırlı kamu katılımı stratejisi şeklinde üç başlık altında incelemiştir (Andersen, 2005: 159-160). Bu üç stratejiye Avrupa ülkeleri tarafından son zamanlarda yaygın şekilde uygulanmakta olan “devingen mahalle yenileme programları”nı da dahil etmek mümkündür (Kocabaş, 2006: 5-6).

*Genel konut alanları yenileme stratejileri*: Avusturya, Danimarka ve İsveç gibi ülkeler bu stratejiyi izlemiştir. Bu ülkelerde konut alanlarındaki sağlıklaştırma programları çok geneldir. Neredeyse tüm konutlar az sayıdaki genel programlar

kapsamına alınarak para ve mal varlığı soruşturması gerekli görülmüştür. Konut alanlarının yenilenmesi ve bunun nasıl gerçekleştirileceği konusunda merkezi yönetim tarafından belirlenen az sayıda kural bulunmaktadır. Danimarka ve Avusturya’da bu konu yerel yönetimlerin yetki alanına; İsveç’te mülk sahiplerinin inisiyatifine bırakılmıştır. Avusturya ve Danimarka’da alansal yenileme önemli bir rol oynamış ve bu programlar doğrudan müdahale yoluyla gerçekleştirilmiştir. İsveç’te ise programlar dolaylıdır ve tekil mülkiyetleri içerir. Her üç ülkede de kiracıların hakları ve güvenlikleri önemlidir. Bu durum alan sakinlerinin yenileme sonrasında da konutlarında kalmalarını garanti altına almaktadır.

*Güçlü merkezi öncelikler stratejisi:* Bu stratejiyi özellikle İngiltere ve Fransa uygulamaktadır. Ancak ilk grupla bazı benzerlikler içermesine karşın, Norveç ve Hollanda da bu gruba dahil edilmiştir. Bu ülkeler konut stokunun seçilen kısımlarına yönelik farklı programları içeren karmaşık sistemler geliştirmiştir. İngiltere ve Fransa’da para ve mal varlığı soruşturmaları yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu ülkelerde yerel yönetimler kentsel yeniden yapılanma ve alansal yenileme programlarına katılmışlar, ancak etkileri, Norveç dışında, devlet tarafından belirlenen kurullarla sınırlandırılmıştır.

*Sınırlı kamu katılımı stratejisi:* Bu strateji özellikle İsviçre ve Almanya tarafından tercih edilmiş olup dolaylı müdahale genel kural olarak belirlenmiş ve yerel yönetimleri sürece dahil edilmiştir. Almanya konut yatırımlarını destekleyen ve özel vergi indirimleri uygulayan tek ülkedir. Kiracıların hiçbir özel hakkı yoktur ve doğrudan indirimlerin miktarı azdır. Her iki ülkede de devletin rolünün kısıtlandığı liberal bir konut politikası uygulanmaktadır. Bu durum piyasa güçlerinin işleyişini kolaylaştırmış ve kamu konut desteğini azaltmıştır. Sonuçta, konut alanlarında yaşanan sağıklaştırma sorunları azaltılmış ve konut stokunun büyük kısmı sübvansiyon kullanılmadan yenilenmiştir. Ancak özellikle İsviçre’de yenilenmiş konut alanlarının pahalılaşması nedeniyle yoksul insanlar eski yerlerinden ihraç edilmiştir.

*Devingen mahalle yenileme programları:* Düşük gelirli kesimin yaşadığı konut alanlarındaki koşulların iyileştirilmesini hedeflemektedir. Bu programlar günümüzde, ticari alanların ve kent genelinde konut alanları, ulaşım ve ekonomik gelişme programlarının yenileştirilmesini de kapsayan genişletilmiş kentsel yenileme stratejilerinin önemli bir boyutudur. Mahalle yenileştirme süreci, kentte koşulların en düşük kalitede olduğu öncelikli mahallelere kamu kaynaklarının aktarılmasını hedeflemektedir. Eskiyen konut alanlarında koordineli yeniden inşa yoluyla, belirlenen mahallelerde koşulların iyileştirilmesi ile, düşük kaliteli alanlarla kentin geri kalanı arasındaki farkın azaltılması hedeflenmektedir. Son elli yılda başta İngiltere ve Hollanda olmak üzere Avrupa’da mahalle programlarının üç kuşağı geliştirilmiştir. Üçüncü kuşak mahalle programlarında kentsel yoksulluğun sosyal ve ekonomik boyutlarına yönelik çözüm üretilmesi İngiltere’de kabul görmüştür (Kocabaş, 2006: 5-6).

### **1.3. Sosyal Girişimcilik**

Sosyal girişimci, yaşadığı toplumda ortaya çıkan sosyal aksaklıkları fark ederek o güne kadar akla gelmeyen ya da cesaret edilmeyen bir yaklaşımla sorunların üzerine giden; yaratıcı, ısrarcı, duyarlı, gerçekçi tavırlarıyla fark yaratan ve toplumun

güvenini kazanan kişidir (Denizalp, 2007: 8). Sosyal girişimcilik iş prensipleriyle toplumsal konularda çalışma tutkusunu birleştirir ve içinde üç temel özelliği barındırır. Bunlar: “Sosyal yenilik”, “sorumluluk” ve “sürdürülebilirlik”tir (Wolk, 2008: 1). Sosyal girişimciler, sosyal problemlerin çözümü konusunda büyük yarar sağlarlar, ancak geleneksel kar amaçlı şirketlerin aynı yararı sağlaması ihtimali oldukça düşüktür. Sosyal girişimciler ulusların karşı karşıya kaldıkları ve çözümü konusunda kendilerini baskı altında hissettikleri sosyal problemlere karşı yeni ve dönüşümcü çözümler bulmak amacıyla “piyasa karşıtı, sınırlı piyasa ve düşük kar amaçlı piyasa” yaklaşımlarını benimseyebilirler (Wolk, 2007: 177). Sosyal girişimcilik yetenek, para ve dikkat miktarını artırmaktadır. Ancak, onun artan popülaritesi net bir şekilde tanımlanmasını güçleştirdiğinden sosyal girişimcinin tam olarak ne olduğunun tanımlanması gerekmektedir. Günümüzde birçok etkinliğin sosyal girişimcilik olarak tanımlanmasına ve bazı yazarların sosyal girişimcilik tanımının kapsayıcı olmasının daha iyi olacağını belirtmesine karşın, bazı yazarlar bu konuda daha kesin bir tanımlama yapmanın zamanının geldiği görüşündedir (Martin ve Osberg, 2007: 29).

Sosyal girişimcilik “disiplin” ve “hesapverebilirlik” kavramlarının birleşmesinden oluşmaktadır. Ayrıca sosyal girişimciliğin anlamlandırılması konusunda Schumpeter, yenilik ve değişim kavramları üzerinde dururken, Drucker, fırsatları takip etme, Stevenson ise saygınlık kavramları üzerinde tanımlama girişimlerinde bulunmuştur. Hepsini özetleyen bir tanıma göre, “sosyal girişimciler sosyal sektörde değişim acenteleri rolünü oynarlar”. Şöyle ki (Dees, 1998: 4):

- Yalnızca özel değer değil, sosyal değer yaratmak ve sürdürmek için bir misyon edinirler,
- Misyonlarına ulaşmak için yeni fırsatları tespit edip durmadan bunların peşinde koşarlar,
- Devam eden yenilik, uyum ve öğrenme süreçleriyle meşgul olurlar,
- Elleriindeki kaynakların sınırlı olmasına aldırmadan misyonları doğrultusunda hareket ederler,
- Destekçilerinin yardımlarının devamlılığını sağlamak için yaptıkları işlerin çıktılarını ortaya koyarak hesapverebilirlik hissini artırırılar.

Sosyal girişimci her sektörde sosyal hedeflere ulaşmak için bilinen gelir getirici stratejileri kullanan bir kişi olmakla birlikte onu geleneksel girişimciden ayıran iki husus söz konusudur (Boschee and McClurg, 2003: 2-3):

İlk olarak, geleneksel girişimciler genellikle sosyal sorumluluk güdüsüyle hareket ederler ve kar amacı gütmeyen bağışta bulunurlar. İşlerini yürütürken çevreye zarar vermeyecek materyalleri ve uygulamaları kullanarak çalışanlarına karşı saygılı davranırlar. Tüm bu nitelikler kabul ve takdir edilebilir olmakla birlikte, geleneksel girişimcilerin dolaylı yoldan sosyal problemlerle ilişkili olduğunu ortadan kaldırmamaktadır. Sosyal girişimciler ise farklıdır, çünkü onların bilinen gelir getirici stratejileri doğrudan “sosyal misyonları”yla ilişkilidir. Onlar hem gelişim bozukluğu olan, kronik hasta, fiziksel engelli, yoksulluğa düşmüş ya da başka nedenlerle dezavantajlı konuma düşmüş insanlara iş imkanı sağlarken, hem de belirli sosyal sorunların çözümünde doğrudan etkisi olan misyon-yürütücü ürünleri ve hizmetleri (okuldan ayrılma potansiyeli olanları okulda tutma, fiziksel engelli insanlar için

destekleyici aygıtlar üretme, hemşire evlerinde bakım imkanı olmayan yaşlı insanlar için evde bakım hizmeti sağlanması gibi) gerçekleştirmektedirler.

İkinci olarak, geleneksel girişimciler eninde sonunda finansal sonuçlar açısından değerlendirilirler. Başarı ya da başarısızlıkları şirketlerinin ya da mal sahiplerinin karlarını artırma yeteneklerine göre değerlendirilir. Sosyal girişimciler ise finansal karların yanı sıra “sosyal kazançlar” sağlamak için çalışırlar. Karlılık halen bir hedef olmakla birlikte, karlar ortaklar arasında dağıtılmak yerine, misyonlarını gerçekleştirme yolunda harcanır.

Geçen on yıl ya da daha fazla bir zamanda, “sosyal girişimciler” eğitim, sağlık hizmetleri, yoksullukla mücadele ve insan ihtiyaçlarıyla ilgili diğer birçok alanda yarattıkları “yenilikçilik, deneyim ve değişim” ile dünyanın pek çok bölgesinde lider güç konumuna gelmiştir. Önemli sosyal sorunların çözümünde yenilikçi ve sonuç odaklı çözümler üreten sosyal girişimciler, kendi çözümlerini geniş çapta yayarak bütün bir sistemi dönüştürmeye ya da diğer örgütlerin kendi fikirlerini kopyalamaları için çalışırlar. Sosyal girişimciler, tıpkı özel sektördeki benzerleri gibi, övündükleri yaratıcılık, ilham, ısrar, hedefe odaklanma ve risk alma konusunda isteklilik gibi benzersiz özelliklerini ve fikirlerini başarılı bir şekilde yayma yolunda kullanırlar. Sosyal girişimciler aldıkları risklere karşın genellikle kar amacı gütmeyizler. Kar amacı güttüklerinde ise bu karları açık ve doğrudan bir şekilde sosyal misyonları doğrultusunda harcarlar. Wendy Kopp of Teach for America, Geoffrey Canada of Harlem Children’s Zone, President Bill Clinton of the Clinton Global Initiative ve Muhammed Yunus of Grameen Bank gibi lider sosyal girişimcilerin geliştirdikleri yenilikçi ve sonuç odaklı modeller, sistemsel değişim sağlamış ve hayır severleri özel sektörü ve artan bir oranda politik karar vericileri toplumların bir bölümü için çok zorlu olan problemleri dikkate almaları konusunda yönlendirmeyi başarmışlardır. Buna karşın lider konumundaki sosyal girişimcilerin başarılarının etkisi ve yayılmasının halen onların çalışmalarıyla sınırlı kaldığı görülmektedir. Sosyal girişimcilikte başarıya ulaşma noktasında yöneticilerin kritik konularda faaliyet gösteren sosyal girişimcileri desteklemesi ve çalışmalarını kolaylaştırıcı düzenlemeler yapmaları sosyal girişimciliğin gelişmesi konusunda en önemli hususlardan birisidir (Jolin, 2007: 1).

## **2. TÜRKİYE’DE KENTSEL YAŞAM KALİTESİNİN ARTIRILMASINDA KENTSEL DÖNÜŞÜM VE SOSYAL GİRİŞİMCİLİK İLİŞKİSİ**

### **2.1. Türkiye’de Kentsel Yaşam Kalitesinin Artırılmasına Yönelik Çalışmalar**

Kentsel yaşam kalitesi ve kentsel dönüşüm konularındaki çalışmalar Türkiye için oldukça yenidir. Türkiye’de kentsel yaşam kalitesinin tarihsel gelişimi anayasal haklar bağlamında incelediğinde, 1921 Anayasası’nda bir haklar listesinin olmadığı görülmektedir. 1924 Anayasası, koruyucu klasik hak ve özgürlükleri içermesine karşın, o zamanın yeni anayasalarına girmeye başlamış olan sosyal ve ekonomik haklara (üçüncü kuşak haklar) yer vermemiştir. 1961 Anayasa’sı ile ekonomik, sosyal ve kültürel haklar ilk defa tanınmıştır. 1961 Anayasası’nın 49. maddesinde “devlet yoksul ve dar gelirli ailelerin sağlık şartlarına uygun konut ihtiyaçlarını karşılayıcı

tedbirleri alır” hükmüne yer verilmiştir. 1982 Anayasası’nın 57. maddesiyle; “Devlet şehirlerin özelliklerini ve çevre şartlarını gözeterek bir planlama çerçevesinde, konut ihtiyacını karşılayıcı tedbirleri alır” hükmü getirilmiş, ancak 1961 Anayasası’nın yoksul ve dar gelirli sınıflara öncelik veren anlayışı terk edilmiştir. Üçüncü kuşak haklar bakımından 1982 Anayasası “Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir” denilerek “çevre hakkı” bir insan hakkı olarak kabul edilmiş ve anayasal güvenceye alınmıştır. “Barış hakkı”na ilişkin herhangi bir düzenleme yer almazken, kişinin gelişme hakkı ile ilgili olarak devletin temel amaç ve görevleri arasında “devlet insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli önlemleri alır” hükmüne yer verilmiştir.

Türkiye’de 1950 sonrası yaşanan hızlı kentleşme sürecinin kentsel yaşam kalitesi üzerinde önemli etkileri olmuştur. 1960-2000 yılları arasında kentsel nüfus, 8.8 milyondan 44 milyona çıkarak yaklaşık beş kat artmıştır. 1980-1990 döneminde kentsel nüfus artış hızı % 43.9 iken, 1990-2000 arasında % 32.6 olmuştur (TÜİK, 2008: 8; nkg.tuik.gov.tr). Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi 2008 nüfus sayımı sonuçlarına göre 31 Aralık 2008 tarihi itibarıyla Türkiye nüfusu 71.517.100 olup bunun % 75’i il ve ilçe merkezlerinde yaşamaktadır (www.tuik.gov.tr). Hızlı kentleşme sürecinin yarattığı sorunların çözülmediği, kırsal ve kent ilişkilerinin nesnel boyutlarının belirlenmesinde ilkelerin konulamadığı ülkemizde, kent yerleşmelerinin kontrolsüz bir gelişim ve değişime terk edildiği görülmektedir. Bu bağlamda kentlerimiz nüfus yığılmalarının olduğu birimler konumundadır (DPT, 2001: 37). Türkiye’de kentleşmenin tüm sonuçları kentlerin yaşam kalitesini etkilemiştir.

Göçün kentsel yaşam kalitesine olumsuz etkisinin başında gelen gecekondu olgusu, kentleşme ile birlikte ortaya çıkmıştır. Gecekondu kentlerin eski ve yeni kesimleri arasında, geçiş halindeki alanları oluştururlar. Çoğu türdeş görünüşlü, tek katlı, tek odalı, bahçeli; ağaçları, kümesi, ahşap eklentileri olan barınaklardır. Bir kısmı sağlık ve sağlamlık yönünden iyi konumdayken, diğer kısmı ise içinde oturulamayacak niteliktedir. 1948 yılında, büyük kentlerde 25-30 bin kadar gecekondu bulunurken, bu rakam 1953’te 80 bin, 1960’ta 240 bin, 1983’te 1.5 milyon rakamına ulaşmıştır. 21. yüzyılın ilk yıllarında ise, Türkiye’de gecekondu sayısının 2.2 milyona ulaştığı tahmin edilmektedir. Kentlerde ortalama hane büyüklüğü beş olarak alınırsa, gecekondu sınıflarında yaşayan nüfusun 10 milyondan fazla olduğu sonucuna varılır. Bu da toplam kent nüfusunuzun %30’una yakındır. Gecekondu bölgelerinde yapı, barınma ve hizmet ölçüşleri kentlerde normal yapı izinlerine dayanan semtlerdeki ölçüşlere oranla düşüktür (Keleş, 2008: 569-585). Bu binaların konut kalitesi ve içinde yaşayanların da yaşam kalitesi ve buldukları bölgenin kentsel yaşam kalitesi o derecede düşüktür.

Türkiye’de kentsel yaşam kalitesiyle ilgili çalışmalar dünyadaki gelişmelere paralel olarak, önce araştırma ve planlamada sosyal olaylara önem verilmesi şeklinde olmuştur. 1960’lı yıllarda, sosyal, kültürel ve toplumsal konuların dikkate alınmaya başlanmasıyla birlikte bunlarla ilgili istatistik veriler toplanmaya başlanmış ve bu görev kurumsal olarak Devlet İstatistik Enstitüsü’ne (1962) verilmiştir. 1961 yılında ekonomik, toplumsal ve kültürel kalkınmayı planlı şekilde yürütmek için Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) kurulmuştur. DPT’nin “İllerin Sosyo-ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması” isimli araştırmalarının ilki 1965’te yapılmıştır. 1970’li

yıllarda gelişmeyi ölçen göstergelerde değişim olmuş ve gelişme; sosyal ve ekonomik göstergeler arasında bir etkileşim yapısını sergileme eğilimine girmiştir.

Dünyada sosyal göstergelere olan ilgi, 70’li yıllarda doruğa ulaşmışken, Türkiye’de konuya yoğunlaşılması, veri derleme ve sunumu 90’lı yıllara rastlamaktadır. 1998’de DPT bu verileri içeren “Various Indicators Related to Provinces and Regions in Turkey” isimli bir kitap yayımlamıştır. Bu kitapta 69 ayrı tabloda, 18 farklı sosyal ve ekonomik gösterge verileri yer almıştır. DİE’nin, 1998 yılında ilk kez her il için “Ekonomik ve Sosyal Göstergeler” isimli yayınında başlanmıştır. 1997 yılında da bu verileri kullanarak, “Coğrafi Bölge Ayırımıyla İlçelerin Sosyo-ekonomik Gelişmişlik Gruplarının ve Gelişmişlik Seviyelerinin Belirlenmesi” isminde bir araştırma yapmıştır. Son olarak da DİE, kişinin genel mutluluk algılamasını, temel yaşam alanlarındaki (sağlık ve sosyal güvenlik, örgün eğitim, çalışma hayatı, gelir, kişisel güvenlik ve adalet hizmetleri, kişisel gelişim ve kişisel destek ağları) genel memnuniyetini ölçmek ve bu memnuniyet düzeyinin zaman içindeki değişimini takip etmek amacıyla, 2003 ve 2004’de “Yaşam Memnuniyeti Araştırması”nı yapmıştır. BM Kalkınma Programı tarafından yayımlanan HDI (Human Development Index) raporunda ise, Türkiye’deki yaşam kalitesinin 1980’li yıllardan bu yana büyük ölçüde arttığı belirtilmiştir. 177 ülkedeki yaşam kalitesini, eğitim durumunu ve sefaleti araştıran raporda, yaşam kalitesindeki artış açısından Türkiye 12 ülke arasında 6. sırada yer almıştır (Yavuzçehre ve Torlak, 2006: 192-194).

DPT’nin 2001–2005 yıllarına ait hedefleri içeren Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planının Uzun Vadeli Gelişiminin Temel Amaçları ve Stratejisi (2001–2023) başlığını taşıyan ikinci bölümünde, toplumun yaşam kalitesinin yükseltilmesi uzun dönemli gelişme stratejisinin nesnel amaçlarından birisi olarak yer almıştır. Planın Temel Amaç, İlke ve Politikaları (2001–2005) başlıklı üçüncü bölümde ise, bu dönemin toplumun yaşam kalitesinin yükseldiği bir dönem olacağı vurgulanmıştır (DPT, 2000: 21, 25).

DPT IX. Kalkınma Planı (2007-2013)’nında ise halkın yaşam kalitesinin artırılmasının Avrupa Birliği’ne katılım süreciyle birlikte mümkün olacağı ifade edilmiştir. Bu kapsamda, üyelik sürecinin, ülkemizin ekonomik, sosyal ve siyasi yaşamında köklü dönüşümlere yol açtığı ifade edilerek; demokrasi, hukuk devleti, insan hakları, sağlık, gıda güvenliği, tüketici hakları, rekabet kuralları, kurumsal iyileşme ve çevrenin korunması gibi bir çok alanda AB norm ve standartlarına ulaşılmasının, halkın yaşam kalitesini yükselteceği belirtilmiştir (R.G: 01/07/2006-26215).

Türkiye’de çeşitli bilimsel toplantılar, sempozyumlarda da insan, çevre, konut, kalite konuları ele alınmıştır. 1995’de Mimari ve Kentsel Çevrede Kalite Arayışları Sempozyumu, 1996’da İstanbul 2020 Sempozyumu, 2003 Uluslararası Yaşam Kalitesi Konferansı bunlara örnektir. Diğer yandan, sayıları çok fazla olmamakla beraber kentsel yaşam kalitesi konulu yüksek lisans ve doktora tezleri de vardır. Tüm bunlara karşın Türkiye’de kentsel yaşam kalitesi, kavram ve araştırma konusu olarak oldukça yenidir. Yerel yönetimlerimiz tarafından belirlenmiş bir kentli hakları olmamakla beraber, kentsel yaşam kalitesi normları da henüz belirlenmemiştir. Ancak, 1992’de Avrupa Konseyi’nce kabul edilen Avrupa Kentsel Şartı’nın hedefi, kentliler için yaşam kalitesinin yükseltilmesi olarak belirlenmiştir.

Türkiye’de yerel yönetimler tarafından imzalanmayan Şart’a göre Avrupa yerleşimlerinde yaşayan kent sakinlerinin sahip olduğu haklar: a) güvenlik, b) kirletilmemiş, sağlıklı bir çevre, c) istihdam, d) konut, e) dolaşım, f) sağlık, g) spor ve dinlenme, h) kültürler arası kaynaşma, ı) kaliteli bir mimari ve fiziksel çevre, i) işlevlerin uyumu, j) katılım, k) ekonomik kalkınma, l) sürdürülebilir kalkınma, m) mal ve hizmetler, n) doğal zenginlikler ve kaynaklar, o) kişisel bütünlük, ö) belediyeler arası işbirliği, p) finansal yapı ve mekanizmalar ve r) eşitlik şeklinde sıralanmaktadır (www.yerelnet.org.tr, 26.06.2008).

## 2.2. Türkiye’de Kentsel Dönüşüm Konusundaki Çalışmalar

Türkiye’de kentsel dönüşüm konusundaki gelişmelere baktığımızda 1950’lerden bugüne metropoliten kentlerde kentsel dönüşümün üç ayrı döneme göre farklılaştığı görülmektedir. İlk dönem ekonomik büyüme politikasının yaygınlaştırıldığı ve sanayileşmenin yaşandığı 1950-80 arası dönemdir. Ekonomik büyüme ve göç büyük kentlerin hızla büyümesine ve geçekondulaşmasına neden olmuştur. Bu dönemde en önemli kentsel dönüşüm kent çeperindeki boş arazilerin geçekondulu mahallelerine dönüşmesi ve daha sonra bu mahallelerin sağlıklılaştırılması, apartmanlaşarak yeniden yapılandırılması veya temizlenerek farklı nüfus gruplarına yönelik yenilenmesi şeklinde olmuştur. İkinci dönem büyük kentlerin dışı açık liberal ekonomiden ve küreselleşmeden etkilendiği 1980-2000 arasına denk gelmektedir. Bu dönemde metropoliten kentlerde iki önemli gelişme gözlemlenmiştir. Bir yandan kent içinde ruhsatlı ve ruhsatsız yapılanma meydana gelmiş, öte yandan yerleşim alanları merkez dışına yayılmıştır. Dönüşüm, kent içi konut alanlarının yanı sıra, sanayi, merkez ve kıyı alanlarını da kapsayarak yaşam kalitesi düşük ve riskli alanların yenilenmesi, sağlıklılaştırılması veya yeniden canlandırılması şeklinde olmuştur. Yine bu dönemde tarihi değeri olan alanlar soylulaştırılarak korunmaya çalışılmıştır (Ataöv ve Osmay, 2007: 58-59).

Üçüncü ve kentsel dönüşüm konusundaki en önemli süreç 2003 yılı ve sonrasını kapsayan dönemde gerçekleşmiştir. Bu dönemde yerel yönetim-özel sektör işbirliğine önem verildiği ve ilk defa dönüşümün bir strateji olarak tanımlandığı anlaşılmaktadır. Dönüşüm stratejisi sadece kentsel yenileme olarak tanımlanmış ve bu yaklaşım farklı kent parçalarının farklı kullanımlara dönüştürülmesi için uygulanmaya başlanmıştır. Bunun yanında tarihi konut alanlarının soylulaştırılarak korunması ve apartman alanlarının iyileştirilmesi çalışmaları dikkat çekmektedir. Bu dönemde bir yandan TOKİ kurumsal düzenlemelerle kentsel yenileme konusunda temel aktör haline getirilmiş, diğer yandan da yasal düzenlemelerle TOKİ, özel sektör ve yerel yönetimlerin işbirliğiyle büyük ve kapsamlı kentsel dönüşüm projelerinin önu açılmıştır.

Ülkemizde kent yenileme konusu 2000’li yıllardan sonra daha sık gündeme gelirken, konunun akademik camiada tartışılmaya başlanması, 2003’te TMMOB Şehir Plancıları Odası’nın (SPO) düzenlediği “Kentsel Dönüşüm Sempozyumu” ile olmuştur. 2004’te TMMOB SPO ile Küçükçekmece Belediyesinin birlikte düzenlediği “Uluslararası Kentsel Dönüşüm Uygulamaları Sempozyumu”nda konu, uluslararası örnekler ve somut çözüm önerileriyle ilk kez tartışmaya açılmıştır. Yine 2003’ten itibaren siyasal karar alıcı konuyu gündemine alarak eylem plan ve



programlarına kentsel yaşam kalitesinin artırılması ve kentsel dönüşümün birlikte düşünüldüğünü yansıtmıştır. Buna göre:

- Kentlerde gecekondulaşmanın önlenmesi ve mevcut gecekonduların kaldırılarak modern bir kent görünümünün oluşturulması için gecekonduların sahiplerinin de desteğini alacak şekilde alternatifler sunan bir yapıda belediyelerin yetkilerinin artırılacağı; bu çerçevede, öncelikle arsa üretimi ve arzı artırılarak planlı şehirleşmenin sağlanacağı ve mevcut gecekonduların alanlarında arazi değerlerine göre ev verilmek suretiyle yenileme çalışmalarının yapılacağı belirtilmektedir (Acil Eylem Planı 2003, md. 44).
- Sağlıksız ve çirkin şehirleşmenin önüne geçilerek, şehirlerin yaşanabilir mekânlar haline getirilmesinin hükümetin temel önceliklerinden biri olacağı, gecekonduların bölgelerinde yaşayanlara yönelik ucuz konutlar üretileceği, uzun vadeli programlarla, şehirlerin, yaşanabilir, sağlıklı, ulaşım ve altyapı sorunları çözülmüş, çevre güzelliği taşıyan mekânlar olması için gerekli düzenlemelerin yapılacağı belirtilmektedir (59. Hükümet Programı, 2003).
- TOKİ aracılığı ile yürütülmekte olan projelerle, hem kentsel dönüşüme öncülük edildiği hem de tüm yurttaki modern şehirlerin oluşumuna katkı sağlandığı ifade edilerek; önümüzdeki dönemde tamamlanmış olan 280 bin konut sayısını, ilave 220 bin konutla 500 bine çıkarmanın hedeflendiği belirtilmektedir (60. Hükümet Programı, 2007).
- Yaşam Kalitesinin Artırılması konusunda alt ve orta gelir gruplarına ve yoksullara yönelik sosyal donatılarıyla birlikte sosyal konut kentsel yenileme ve gecekonduların dönüşüm projeleri, afet konutları ve tarım köy uygulamalarına ağırlık verileceği, sosyal donatı ve çevre düzenlemeleri ile birlikte 140.000’i tamamlanmış olan konut sayısının 500.000’e çıkarılmasının planlandığı belirtilmektedir (60. Hükümet Eylem Planı 2008, md. 7).
- Kentsel dönüşüm konusu, 2004 yılı ve sonrasında AB ile uyum yasaları kapsamında yoğun biçimde tartışılmaya başlanmış, AB adaylık sürecinin de etkisiyle 2000’li yıllarda yapılan kamu yönetimi reformlarında kentsel dönüşüm konusunu içeren ve yürürlüğe giren yasal düzenlemeler yapılmış, ayrıca konu ile ilgili tasarılar hazırlandığı görülmektedir. Bunlardan başlıcaları ise şunlardır:
- 04/03/2004 tarih ve 5104 sayılı Kuzey Ankara Girişi Kentsel Dönüşüm Projesi Kanunu ile merkezi yönetim ve yerel yönetimlerin birlikte çözüm üretmesi anlayışına dayanan yasa doğrultusunda TOKİ ve Ankara Büyükşehir Belediyesi’nin işbirliği gerçekleştirilerek büyük gecekonduların dönüşüm projelerinin önü açılmıştır (md. 6).
- 05/05/2004 tarih ve 5162 sayılı Kanunla 2985 sayılı Toplu Konut Kanunu’na eklenen madde ile gecekonduların dönüşümlerini kolaylaştıracak düzenlemeler yapılmış ve TOKİ’ye planlama yetkisi verilmiştir. Bu çerçevede, TOKİ, gecekonduların bölgelerinin tasfiyesine veya iyileştirilerek yeniden kazanımına yönelik gecekonduların dönüşüm projeleri geliştirme, inşaat uygulamaları ve finansman düzenlemeleri yapma konusunda

yetkilendirilmiştir. Bu amaçla İdareye, gecekondü bölgelerinde hak sahibi olan kişilerin haklarına konu gayrimenkullerin değerlerini tespit etmek, bu kişilerle proje çerçevesinde anlaşmalar yapmak ve bu anlaşmaların usul ve esaslarını belirleme konusunda inisiyatif kazandırılmıştır. Ayrıca İdareye gecekondü dönüşüm projelerindeki konutların bedellerini uygulamalarının yapıldığı illerdeki mevcut ekonomik durum, doğal afetler, konut rayiç bedelleri ve gecekondü bölgesindeki kişilerin gelir durumu göz önünde bulundurularak gerekli görüldüğünde kamuoyuna ilan edilerek yapım maliyetlerinin altında tespit etme yetkisi tanınmıştır (Ek md. 6). İdareye gecekondü dönüşüm projesi uygulayacağı alanlarda çevre ve imar bütünlüğünü bozmayacak şekilde her tür ve ölçekteki imar planlarını yapma, yaptırma ve tadil etme yetkisi verilmiştir (md.4).

- 16/06/2005 tarih ve 5366 sayılı Kanun'la kentlerdeki yenileme alanlarının tespiti ile teknik altyapı ve yapısal standartların belirlenmesi, projelerin oluşturulması, uygulama, örgütlenme, yönetim, denetim, katılım ve kullanımına ilişkin konularda il özel idareleri ve belediyelerin TOKİ ile ortak uygulama yapabilmeleri yada TOKİ'ye uygulama yaptırabilecekleri hükme bağlanmıştır (md. 2,3).
- 03/07/2005 tarih ve 5393 Sayılı Belediye Kanunu ile ilk kez belediyelere kentsel dönüşüm konusunda görevler verilmiştir. Buna göre, "belediye; düzenli kentleşmeyi sağlamak, beldenin konut, sanayi ve ticaret alanı ihtiyacını karşılamak amacıyla belediye ve mücavir alan sınırları içinde, özel kanunlarına göre korunması gerekli yerler ile tarım arazileri hariç imarlı ve alt yapılı arsalar üretmek; konut, toplu konut yapmak, satmak, kiralamak ve bu amaçlarla arazi satın almak, kamulaştırma yapmak, bu arsaları trampa etmek, bu konuda ilgili diğer kamu kurum ve kuruluşları ve bankalarla iş birliği yapmak ve gerektiğinde onlarla ortak projeler gerçekleştirmek yetkisine sahiptir" (md. 69). Yine "belediye, kentin gelişimine uygun olarak eskiyen kent kısımlarını yeniden inşa ve restore etmek; konut alanları, sanayi ve ticaret alanları, teknoloji parkları ve sosyal donatılar oluşturmak, deprem riskine karşı tedbirler almak veya kentin tarihî ve kültürel dokusunu korumak amacıyla kentsel dönüşüm ve gelişim projeleri uygulayabilir. Kentsel dönüşüm ve gelişim projelerine konu olacak alanlar, meclis üye tam sayısının salt çoğunluğunun kararı ile ilân edilir. Kentsel dönüşüm ve gelişim proje alanlarında yıkılarak yeniden yapılacak münferit yapılarda ilgili resim ve harçların dörtte biri alınır. Bir yerin kentsel dönüşüm ve gelişim proje alanı olarak ilân edilebilmesi için; o yerin belediye veya mücavir alan sınırları içerisinde bulunması ve en az elli bin metrekare olması şarttır. Kentsel dönüşüm ve gelişim proje alanlarında bulunan yapıların boşaltılması, yıkımı ve kamulaştırılmasında anlaşma yolu esastır. Kentsel dönüşüm ve gelişim projesi kapsamında bulunan mülk sahipleri tarafından açılacak davalar, mahkemelerde öncelikle görüşülür ve karara bağlanır (md. 73) hükümlerine yer verilmiştir.

- 22/06/2006 tarihli Dönüşüm Alanları Hakkında Kanun Tasarısı ile gecekondusunun 12/10/2004 tarihinden önce yapıldığını belgeleyen gecekondular ve ruhsatsız yapı sahipleriyle bu yapılarda ikamet edenlerin dönüşüm alanı içerisinde yapılacak sosyal konutlardan bedelini ödemek suretiyle öncelikle yararlanmaları öngörülürken, hem gecekonduların tasfiyesi hem de kişilerin barınma ihtiyaçlarının karşılanması hedeflenmiştir (md. 6).

Türkiye’de 1980’li yıllarda kamunun öncülüğünde hazırlanan ve uygulanan Dikmen Vadisi ve Portakal Çiçeği Kentsel Dönüşüm Projeleri ilk uygulamalardır. Bu yıllardan sonra kentsel dönüşüm projeleri, gecekonduların iyileştirilmesinden uluslararası sermayenin de dahil olduğu büyük projelere kadar çeşitli ölçeklerde uygulanmaktadır. Bu kapsamda 2003-2009 yılları arasında hükümetin “planlı kentleşme ve konut üretimi seferberliği” politikası çerçevesinde TOKİ öncülüğünde 148 belediye ile toplam 162.886 konutluk gecekondular dönüşüm çalışması yapılarak, 79 bölgede 39.101 konutluk uygulama başlatılmıştır. Tarihi dokunun yenilenmesi ve korunmasına yönelik tescilli taşınmaz kültür varlıkları için toplam 235 projeye 18 milyon TL kredi açılmış ve 98 proje tamamlanmıştır (www.toki.gov.tr, 23.07.2009). Bu projelerden bazılarını türlerine göre şöylece gruplandırmak mümkündür (Genç, 2008: 121-122):

*Çöküntü alanlarının/gecekondular bölgelerinin dönüşümü:* İstanbul’da kıyı alanlarında Tuzla, Beykoz, Sarıyer, Silivri’deki gecekondular bölgelerinin, Kağıthane Deresi ve çevresi, Pendik, Kartal sahili ve Maltepe’de eski mermer ocaklarının bulunduğu eski sanayi alanlarının yerlerine lüks konut alanları, iş merkezlerinin yapılması; Ankara’da Güneypark Konutları, İzmir- Kadifekale, Karşıyaka-Semikler, Ege Mahallesi örnekleri. Ankara’da gecekondular alanlarının yoğunlaştığı Çankaya, Altındağ, Etimesgut, Gölbaşı, Keçiören, Mamak, Sincan, Yenimahalle gibi bölgeler başta olmak üzere kentsel dönüşüm projeleri uygulanmaktadır.

*Soylulaştırma:* İstanbul’da kıyı kesimindeki tarihi yapılarda; 1970 ve 1980’lerde Kuzguncuk, Arnavutköy, Ortaköy, Cihangir, Beyoğlu, Galata, Balat ve Fener gibi tarihi veya özgün niteliği olan ve zaman içinde çöküntü sürecine girmiş olan semtlerin dönüşümü.

*Merkezi iş alanının dönüşümü:* İstanbul’da Beşiktaş ve çevresinin yeni merkezi iş alanı olması, iş merkezlerinin burada yer seçmesiyle yaşadığı dönüşüm; Maslak ve Büyükdere aksı; İzmir’de 3. İzmir Kent Merkezi Projesi.

*Prestij projeleri ile dönüşüm:* İstanbul’da Beyoğlu, Galataport, Kadıköy’de Haydarpaşa Liman Bölgesi.

*Sit alanlarının korunması ve turizm amaçlı dönüşüm:* İstanbul’da Tarlabası, Hacıhüsrev, Tophane, Dolapdere, Okmeydanı’ndaki kısmi projeler; Tarihi Yarımada’yı kapsayan Fatih ve Eminönü’deki turizm amaçlı dönüşüm, Ulus Tarihi Kent Merkezinin Dönüşümü Projesi, Beypazarı Evlerinin Restorasyonu Projesi.

*TOKİ’nin öncülüğünde başlatılan dönüşüm projeleri:* İstanbul Park Formula 1 Pisti, yat limanı, Sabiha Gökçen Havaalanı, Sabancı Üniversitesi gibi.

*Doğal afetler nedeniyle kentsel dönüşüm:* İstanbul’da Zeytinburnu, Bakırköy, Küçükçekmece’de bu amaçla projeler yürütülmektedir. İzmir’de heyelan bölgesi olan Ballıkuyu ve Veziraga’daki bölgelerin tasfiyesi, depremden hasar gören

Adapazarı, İzmit, Değirmendere, Düzce gibi kentlerde zorunlu olarak yeni konut alanlarının yapılması örnekleri verilebilir.

### 2.3. Kentsel yaşam Kalitesinin Artırılmasında Kentsel Dönüşüm ve Sosyal Girişimlilik İlişkisi

Dünyadaki pek çok uygulamada görüldüğü üzere, geçmişteki işlevini veya kullanım yoğunluğunu kaybetmiş ve bunlara bağlı çeşitli nedenlerle ekonomik, fiziksel ve sosyal açılardan çöküntüye uğramış kentsel bölgelerde, mimarlık ve kentsel yaşam kalitesini yeniden sağlamak için farklı boyutların ön plana çıktığı kentsel dönüşüm projeleri uygulanmaktadır. Bu noktada uygulanmış örneklerde kentsel ve mekansal ölçekte toplumsal, ekonomik, kültürel, biyolojik, psikolojik ve fiziksel gereksinimlerin, işlevsel, sağlam, sağlıklı ve estetik çözümler içerisinde, yasalar, yönetmelikler ve bilimsel araştırmalar doğrultusunda belirlenen minimum standartlara ulaştığı ve insanlara eşit olanaklarda sunulduğu (mimarlık ve kentsel yaşam kalitesinin yükseldiği) gözlenmektedir. Kuşkusuz uygulanan projelerin başarısı “insan-yer-istihdam” üçlüsünün ve kentsel dönüşümün fiziksel/tasarım, sosyal, ekonomik ve yasal/yönetimsel boyutlarının bütüncül bir yaklaşımla değerlendirilmesine ve dengeli bir şekilde geliştirilmesine bağlıdır (Polat, 2005: 94).

Türkiye’de ise, son yıllarda siyasal karar alıcıların politikalarıyla sıkça gündeme gelen kentsel dönüşüm projeleri ile ilgili olarak kavramsal, mevzuat ve uygulama boyutlarıyla alakalı meslek odaları ve akademisyenler tarafından çeşitli eleştiriler yöneltilmektedir. Bu eleştiriler aynı zamanda, kentsel dönüşüm projelerinin uygulanacağı bölgelerdeki sosyal girişimcileri harekete geçirerek dernek çatısı altında birleşmelerine (İstanbul’da Sulukule Roman Kültürünü Geliştirme ve Dayanışma Derneği, Akadlar Kültür ve Dayanışma Derneği, Tozkoparan ve Mehmet Nesih Özmen Mahalleleri Kültür ve Dayanışma Derneği, Kartal Kentsel Geliştirme Derneği; Bursa’da Doğan Bey Kentsel Dönüşüm Derneği; Malatya’da Beydağı Yamaçları Eğitim, Kültür ve Dayanışma Derneği gibi) ve projelerin lehine/aleyhine faaliyet göstermelerine neden olmaktadır. Gerek meslek odaları ve akademisyenlerin gerekse de sivil toplum örgütlerinin kentsel dönüşüm projelerinin lehinde/aleyhinde yürüttükleri bu faaliyetler bir yandan yerel halkın uygulamalar hakkında bilinçlendirilmesini sağlarken, diğer yandan da karar vericileri yerel halkın talep ve beklentilerini karşılayacak düzenlemeler yapmaya yönelterek olumlu bir işlev görmektedirler.

Kavramsal açıdan Avrupa’da geniş kapsamlı sosyal programların bir parçası olarak uygulanan kentsel dönüşüm projelerinin ülkemizde, daha çok küreselleşme ve bunun kamu yönetimi, kent yönetimi üzerindeki etkileri sonucunda ortaya çıktığı söylenmektedir. Mevzuat açısından ise, kentsel dönüşüm/yenilemeye ilişkin öngörülerin, genellikle fiziksel veya ekonomik uygulama araçlarını ortaya koymak veya yasal olarak uygulamaların önünü açmakla sınırlı kaldığı, farklı dönüşüm sorunları karşısında geliştirilen çözümlerin fiziki mekanın dönüştürülmesine indirgenmediği, yenilemenin sosyal, ekonomik ve kültürel boyutlarının göz ardı edildiği ileri sürülmektedir. Uygulama boyutunda ise, özel sektörün dönüşüme ilgisinin ancak son yıllarda ortaya çıkmaya başladığı, ancak bu ilginin daha çok karın yüksek ve kısa sürede elde edilebilecek olduğu alanlarda yoğunlaştığı yönündedir. Yerel yönetimlerin çoğunun kentsel dönüşümle ilgili herhangi bir politikaları bulunmadığı

gibi, kentsel yenilemenin anlamını dahi tam olarak kavradıklarını söylemek yanlış olmayacaktır. Türkiye’de kentsel dönüşüm belli bir plan dahilinde yürütülmekten ziyade, gündelik, kendiliğinden gelişen çözümler olarak ortaya çıkmaktadır. Kentlerin hızlı dönüşüm sürecini planlayacak, sistematik hale getirecek politikalar aynı hızla üretilmemektedir. Bu nedenle mevcut yasal düzenlemelerdeki eksiklikler ve koordinasyon eksiliğinin, kentsel dönüşüm uygulamalarında ortaya çıkan en önemli güçlükler olduğu belirtilmektedir (Genç, 2008: 123). Yasal düzenlemeler içerisinde en çok eleştirilene ise dönüşüm alanları hakkında hazırlanmış olan kanun tasarısıdır. Bu konu hakkındaki eleştirilere bakıldığında (SPO, 2005; YAYED, 2006; TMMOB, 2007):

*Tasarı bütüncül planlama anlayışıyla örtüşmemektedir:* Olağanüstü planlama olayları gibi ele alınan kentsel dönüşüm ve yenileme projeleri, bütüncül planlama yaklaşımı hiçe sayılarak, kentlerin değer kazanmış ya da değer kazanmaya aday parçalarına yönelik olarak kurgulanmakta, bu durum kentlerin dengesiz ve sağlıklı büyümesine yol açmakta, dolayısıyla da sorunlara köklü çözümler üretilmemektedir. Oysa kentsel dönüşüm ve yenileme süreçleri, planlama sürecinin olağan parçaları olarak ele alınmalı, bütüncül planların işaret ettiği şekilde yönetilmelidir.

*Kentsel dönüşüm, küreselleşme sürecinin kentlere bakışını simgeliyor:* Son yıllarda, dünya kenti sloganıyla, başta İstanbul olmak üzere birçok büyükşehir belediyesinin, uluslararası emlak pazarına yönelik projeler üretmeye başladığı görülmektedir. "Kentsel Dönüşüm" projeleri olarak sunulan bu projelerle, yüzer gezer dünya sermayesini kentlere çekmek amaçlanmakta; kentler bu anlamda birbirleriyle yarıştırmaktadır. Haydarpaşa, Galataport vb. bu proje örneklerinin en bilinenleridir.

*İmar suçları aklanıyor:* Kentsel alanlardaki mevcut yapıların yasal olup olmadıklarına bakılmaksızın; yasalar karşısında suç unsuru oluşturup oluşturmadıkları önemsenmeden, kentsel yenileme ya da dönüşüm sürecinde bunların tümünün "imar ve tapu hakkı elde etmiş" sayılmaları, tasarının "imar affı" anlamına gelmesinin ötesinde, hukuk devleti anlayışında ciddi tartışmalar yaratacak bir yaklaşımdır.

*Kamusal denetim kalkıyor:* Uygulamaların gecikmeden gerçekleşmesi adına, koruma kurulları, yetkili diğer organlar, kamu denetiminden sorumlu kurumlar ve bunlarla ilgili yasalardan işlevsiz kılınarak, imar alanında adeta yasalar üstü bir keyfiligi başlatabilecek denetimsizliğin öngörülmesi de Anayasal sorumlulukların gereğini yerine getirmeye engel oluşturacak düzeydedir.

*Yerel demokrasi adına çıkarlar kollanıyor:* Başta sit alanları, ormanlar, havzalar ve bunların mücavir alanları olmak üzere, toplum ve gelecek kuşaklar adına korunmaları gereken ve bu yükümlülüğün de merkezi yönetim denetiminde yaşama geçirilmesi zorunlu alanlarda bile tasarıyla sağlanan imar serbestliği, yerel demokrasi adına ulusal zenginliklerin dar çevrelerdeki siyasetler ve çıkarlar elinde daha da tahribatına neden olabilecektir. Yine tasarıyla, temelde halka ait kamusal gücün, kamu yararına olmayan özel girişimlerin çıkarlarına kullanılmasının ve kamu olanaklarıyla özel yatırım organizasyonlarına ayrıcalıklı imar ve düzenleme olanakları sağlanmasının önü açılmaktadır.

*Kentsel dönüşüm her soruna çözüm olarak sunuluyor:* Kentsel alanlarda yeni düzenlemelere ilişkin kamu müdahaleleri ancak kamu yararı için gerçekleştirilmelidir. Söz konusu tasarı ise uygulama gerekçeleri ve öncelikli alanlar

konusunda bile herhangi bir tanımlama ya da yönlendirmeye gitmeden; kentsel dönüşümün her yerde, her zaman ve her türlü amaçla yaşama geçirilmesini sağlayacak geniş kapsamlı yetkilendirmeler içermektedir.

*Yeni bir yönetim uygulaması olarak proje ortaklığı öneriliyor:* Proje ortaklığının asıl anlamı “kamu-özel-ortaklığı” kavramında gizlidir. Tasarı'nın hükümleri, dönüşüm uygulamasının her adımının özel şirketlerle, bankalarla, değerlendirme şirketleriyle gerçekleştirilmesini öngörmektedir. Diğer bir deyişle Tasarı'da ifade edilen proje ortaklığı ile “kamu yetkilerine özel sektörün ortak edilmesi” ortaya çıkmaktadır.

Kentsel dönüşüm uygulama boyutunda da eleştirilmektedir. Belediyelerin istedikleri sayıda kentsel dönüşüm alanı belirleyebilmeleri, belirlenen dönüşüm alanlarının bazılarında dönüşümüne konu olabilecek çok az sayıda gecekondulu alanı veya çöküntü bölgelerinin bulunması gibi. Dikmen ve Portakal Çiçeği Projelerinde ve Galata'daki soylulaştırma sürecinde olduğu gibi sosyal sorunlar da ortaya çıkabilmektedir. Bu sürecin içinde yer alması gereken yerel halka söz hakkı verilmemesi, sosyal ve ekonomik koşullarının, kültürel özelliklerinin dikkate alınmaması, uyum güclüğü gibi sorunlar ortaya çıkabilmektedir. Dönüşüm uygulamalarında mülkiyet yapısı, arsa sahiplerinin ekonomik koşullarının yetersizliği, planlama sistemi, kurumsal yapı eksikliği, yasal düzenleme eksikliği, projelerin finansman yaratma kapasitesinin yetersizliğinden kaynaklanan sorunlar ortaya çıkabilmektedir (Genç, 2008: 126-127).

## SONUÇ

Kent içerisinde ve çeperlerinde eskimeye yüz tutmuş, işlevini yitirmiş çöküntü bölgelerinin belirli planlar dahilinde dönüştürülerek kente yeniden kazandırılması başta Avrupa'da olmak üzere 19. yüzyıldan beri uygulanmakta olan bir yöntemdir. Kentsel dönüşüm uygulamaları kentlerdeki çöküntü bölgelerinin yeniden canlandırılmasına ve kent halkının yaşam kalitesinin yükseltilmesine katkıda bulunmaktadır.

Türkiye 1950 sonrasında hızlı bir kentleşme sürecine girmiştir. Kentlerin göçle gelen nüfusu barındıracak alt yapısının olmaması nedeniyle vatandaşlar gecekondulu yapılarak kendi konut sorunlarını devletin desteği olmadan çözmeye yoluna gitmişlerdir. Bunun yanında hükümetler ucuz işgücünden yararlanmak ve oy kaygısı gibi çeşitli nedenlerle çıkardıkları imar aflarıyla gecekondularını meşrulaştırmıştır. Büyükşehirlerin önemli bir bölümünü kaplayan ve yaşam kalitesinin düşük olduğu gecekondulu alanlarının tasfiyesi 1999 Marmara Depremi'nden sonra akademik ve siyasi ortamlarda ciddi şekilde tartışılmaya başlanmıştır. 2002 yılı sonlarında ise kentsel yaşam kalitesinin artırılması ve kentsel dönüşüm konularında harekete geçildiği görülmektedir. Ancak 2003'ten itibaren yapılan yasal düzenlemeler ve uygulamalarla desteklenen süreç bu süreç:

- Bütüncül planlama anlayışının terk edildiği, planlama yetkisinin çeşitli kurumlar arasında dağıtıldığı, yerel yönetimlerin çok ön plana çıkarılarak üniter devlet yapısının zedelendiği,
- Özellikle büyük kentlerin küresel sermayenin talepleri doğrultusunda dönüştürülmek istendiği,

- Yoksul grupların oturduğu bölgelerin ticaret merkezlerine dönüştürülerek zenginlere pazarlanmak istendiği,
- Gecekondu sahiplerine ev verilerek yasadışıların meşrulaştırıldığı gibi nedenlerle bir takım eleştirilere konu olmuştur.
- Çeşitli akademisyenler, meslek odaları ve STK’ların eleştirilerini de dikkate alarak kentsel dönüşüm projelerinin uygulanması konusunda yapılması gerekenleri şöyle sıralamak mümkündür:
- Dönüştürülecek alandaki yerel halkın sürece dahil edilmesi, projeler konusunda bilgilendirilmesi gerekmektedir. Yerel halk dönüşüm sonucunda yaşam kalitesinde artış olduğunu hissettiğinde projelere destek olacaktır.
- Yapılan yasal düzenlemelerde kentsel dönüşüm konusunda çalışan akademisyenlerin ve meslek odalarının görüşlerinin dikkate alınması tarafları konuya sahip çıkma noktasına getirebilir.
- Kentsel dönüşüm yalnızca teknik bir konu olarak görülmemeli uygulamalarda sosyal ve ekonomik faktörler de göz önüne alınmalıdır. TOKİ’nin gecekondu dönüşüm alanlarında yaptığı sosyal donatıları (ticaret merkezi, okul, çocuk parkı vs.) meslek edindirme kursları, eğitim ve kültür programlarını kapsayan faaliyetlerle zenginleştirilmesi dönüşümün kalıcı olması açısından yararlı olacaktır.
- Gecekondu ve ruhsatsız yapıları önleyici tedbirlerin alınması gerekmektedir. Bu konuda yasa koyucu 5237 sayılı Ceza Kanunu ile caydırıcı hükümler (hapis cezası) getirmiştir. Bunun yanı sıra yürütmenin göçe yol açan nedenleri ortadan kaldıracak tedbirleri de kararlılıkla uygulaması gerekmektedir.
- Kentsel dönüşüm faaliyetlerinin bütüncül bir anlayışla yurt geneline yayılması ve eşit şekilde uygulanması gerekmektedir. Büyük şehirlerin çok ön plana çıkarılması sermaye sahiplerinin kullandığı eleştirilerini de beraberinde getirmektedir.

Bir bütün olarak değerlendirildiğinde, yıllardır tartışılan fakat bir türlü üzerine gidilmeyen çarpık kentleşmenin önlenmesi ve kentsel yaşam kalitesinin artırılması konularında politikalar geliştirilmesi, bunların hukuki düzenlemelerle desteklenmesi ve uygulamaya yansıtılması ülkemiz açısından önemli bir kazanımdır. Ancak, AB’ye uyum sürecini hızlandırmak ve yabancı sermayeyi çekmek adına reformların akademik, siyasi ve toplumsal ortamlarda yeterince tartışılmadan hızla uygulamaya geçirilmesi bazı aksaklıkların ortaya çıkmasına neden olabilecektir. Dolayısıyla karar vericilerin kentsel dönüşüm projelerinde başarıya ulaşmaları uygulamaları yerel halka doğru bir şekilde anlatmalarından, onları dönüşüm sürecine dahil etmelerinden ve dönüşümün kalıcı olmasını sağlamak için dönüşüm alanlarında sosyal ve ekonomik programlar geliştirmelerinden geçmektedir. Çünkü hukuki düzenlemelerin uygulamaya yansiyabilmesi ancak halkın bilgilendirilmesi ve sürece katılımı ile mümkündür. Ayrıca halk, katılımcı bir anlayışla gerçekleştirilen dönüşüm uygulamaları sonucunda yaşam kalitesinin arttığını gördüğünde, ekonomik ve sosyal durumunda iyileşme olduğunda projelere destek olacak ve uygulamaya sahip çıkacaktır.

## KAYNAKÇA

- Andersen, S.H. (2005), “Konut Alanlarında Bozulma ve Konut Alanları Yenileme Stratejilerinde Avrupa ve Amerika Deneyimleri”, Uluslararası Kentsel Dönüşüm Uygulamaları Sempozyumu’nda Sunulan Bildiri, 27-30 Kasım, İstanbul, s. 151-165.
- Argüden, Yılmaz (2008), “Sürdürülebilir Yaşam ve Kalite”, Önce Kalite Dergisi, Temmuz 2008, ss. 12-14.
- Ataöv, Anlı ve Sevin Osmay (2007), “Türkiye’de Kentsel Dönüşüme Yöntemsel Bir Yaklaşım”, METU JFA2007/2, 24: 2, 57-82.
- Atkinson, Rob (2005), “Kentsel Dönüşüm, Ortaklıklar ve Yerel Katılım”, içinde Uluslararası Kentsel Dönüşüm Uygulamaları Sempozyumu Küçükçekmece Belediyesi Atölye Çalışması, 27-30 Kasım, Küçükçekmece Belediyesi Yayını, İstanbul.
- Barka, İlke (2006), Kentsel Dönüşüm Bağlamında Yeni Konut Alanları, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehircilik ve Bölge Planlama Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Boschee, Jerr and Jim McClurg (2003), “Toward a Better Understanding of Social Entrepreneurship: Some Important Distinctions”, [http://www.sealliance.org/better\\_understanding.pdf](http://www.sealliance.org/better_understanding.pdf), (15.07.2009).
- Çağla, H. (2007), *Kentsel Dönüşüm Çalışmalarının Mülkiyet Kullanımına Olan Etkisi Üzerine Bir Araştırma ve Konya Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Dees, J. Gregory (1998), “The Meaning of Social Entrepreneurship”, [www.ftnc.info/.../The%20meaning%20of%20Social%20Entrepreneurship.pdf](http://www.ftnc.info/.../The%20meaning%20of%20Social%20Entrepreneurship.pdf), (17.07.2009).
- Demirsoy, Mustafa Sami (2006), Kentsel Dönüşüm Projelerinin Kent Kimliği Üzerindeki Etkisi, Mimarınan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Denizalp, Hülya (2007), Toplumsal Dönüşüm için Sosyal Girişimcilik Rehberi, Sivil Toplum Geliştirme Merkezi Yayını, Odak Ofset Matbaacılık, Ankara.
- DPT Devlet Planlama Teşkilatı (2001), Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Nüfus, Demografi Yapısı, Göç Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara DPT, 2000, DPT. 2556 - ÖİK. 572.
- DPT Devlet Planlama Teşkilatı (2000), Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005), <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/viii/plan8str.pdf> (20.07.2009).



- Elgin, Fatma Ceylan (2008), *Kentsel Dönüşüm Projelerinde Kullanıcı Katılımının Önemi-Pangaltı Örneği*, Yıldız Tenik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Emür, H. Semih ve Dişlen Onsekiz (2007), “Kentsel Yaşam Kalitesi Bileşenleri Arasında Açık ve Yeşil Alanların Önemi-Kayseri/Kocasinan İlçesi Park Alanları Analizi”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 22, Yıl 2007/1, ss. 367-396.
- Erden, D. (2006), “*Kentsel Yenileşme Projelerinin Gentrification Hedefleri ve Etkileri*”, içinde, İstanbul’da Soylulaştırma Eski Kentin Yeni Sakinleri, T. İSLAM ve D. BEHAR (der.), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Eren, Fatih (2006), *Kentsel Dönüşümde Kamu Özel Ortaklıkları ve Özel Girişimin Dönüşümdeki Varlığı: Konya Örneği*, Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Ergün, Nilgün (2006), “Gentrification Kuramlarının İstanbul’da Uygulanabilirliği”, içinde İstanbul’da Soylulaştırma Eski Kentin Yeni Sahipleri, D. BEHAR ve T. İSLAM (der.), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 122, İstanbul.15, Sayı 1, ss. 115-130.
- Genç, N. Fatma (2008), “Türkiye’de Kentsel Dönüşüm: Mevzuat ve Uygulamaların Genel Görünümü”, *Celal Bayar Üniversitesi İİBF Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, Cilt 15, Sayı 1, ss. 115-130.
- Jolin, Michele (2007), *Investing in Social Entrepreneurship and Fostering Social Innovation*, Center for American Progress A Progressive Growth Issue Paper, [http://www.americanprogress.org/issues/2007/12/pdf/social\\_entrepreneurship.pdf](http://www.americanprogress.org/issues/2007/12/pdf/social_entrepreneurship.pdf), (12.07.2009).
- Kabadayı, Harika (2006), *Yaşam Kalitesi ve Kullanıcı Memnuniyetinin Kentsel Tasarımdaki Etkisine Çok Boyutlu Yaklaşım*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Karadağ, Derya (2007), “Türkiye’de Kentsel Dönüşümün Tanımı Nedir?”, [http://www.ar\\_kitera.com.tr/h23053-turkiye-de-kentsel-donusumun-tanimi-nedir.html](http://www.ar_kitera.com.tr/h23053-turkiye-de-kentsel-donusumun-tanimi-nedir.html), (Erişim, 01.12.2008).
- Keleş, Ruşen (2008), *Kentleşme Politikası*, İmge Kitabevi, Ankara.
- Keleş, Ruşen (2004), “Kentsel Dönüşümün Tüzel Altyapısı”, H. B. Tuna (Editör), Dosya: Kentsel Dönüşüm ve Katılım, *Mimarist Dergisi*, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi, 4(12), 73-75.
- Kocabaş, A. (2006), *Kentsel Dönüşüm (Yenileş(tir)me): İngiltere Deneyimi ve Türkiye’deki Beklentiler*, Literatür Yayıncılık, 1. Basım, İstanbul.
- Koçak, Hüsamettin (2008), “Kentsel Yaşam Kalitesinin Geliştirilmesi için Stratejik Çalışma Alanları”, *Yerel Siyaset*, Sayı 31, ss. 41-47.

- Kütük İnce, Esra (2006), Kentsel Dönüşümde Yeni Politika, Yasa ve Eğilimlerin Değerlendirilmesi “Kuzey Ankara Girişi (Protokol Yolu) Kentsel dönüşüm projesi”, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Martin L. Roger and Sally Osberg (2007), Social Entrepreneurship: The Case for Definition, Stanford Social Innovation Review, Copyright © 2007 by Leland Stanford Jr. University, London.
- Mccarthy, John (2005), “Kentsel Dönüşümde Ortaklık Pratiği”, içinde Uluslararası Kentsel Dönüşüm Uygulamaları Sempozyumu Küçükçekmece Belediyesi Atölye Çalışması, 27-30 Kasım, Küçükçekmece Belediyesi Yayını, İstanbul.
- Nurengin Kocamemi, Gaye (2006), Kentsel Dönüşüm Süreci Kızılçesme Örneği, Mimarşinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Oktay, Derya (2007), “Sürdürülebilirlik, Yaşanabilirlik ve Kentsel Yaşam Kalitesi”, Mimarlık Dergisi, Sayı 335, <http://old.mo.org.tr/mimarlikdergisi/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=53&RecID=1329>, 03.07.2009.
- Öner, Şebnem (2007), Kentsel Yenileme Kapsamında Kentsel Dönüşüm Projelerinin İstanbul Küçükçekmece Kentsel Dönüşüm Projesi Örneğinde İrdelenmesi, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bartın.
- Özden, P. Pelin (2001), “Kentsel Yenileme Uygulamalarında Yerel Yönetimlerin Rolü Üzerine Düşünceler ve İstanbul Örneği”, İ.Ü. SBF Dergisi, <http://www.istanbul.edu.tr/siyasal/dergi/sayi23-24/20.htm>, (Erişim, 17.03.2008).
- Öztaş, Nihan (2005), Türkiye’de Kentsel Dönüşüm ve Haliç Örnekleme, Mimarşinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Polat, Sibel (2005), Mimarlık ve Kentsel Yasam Kalitesinin Sağlanmasında Dönüşüm Projelerinin Rolü: Bursa – Santral Garaj Bölgesi Örneği, Uludağ Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa.
- Polat, Sibel ve Neslihan DOSTOĞLU (2007), “Kentsel Dönüşüm Kavramı Üzerine: Bursa’da Kükürtlü ve Mudanya Örnekleri”, Uludağ Üniversitesi Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi Dergisi, Cilt 12, Sayı 1, s. 61-76.
- SPO Şehir Plancıları Odası (2005), Kentsel Dönüşüm Kanunu Tasarısı Görüş/Rapor, [http://www.spo.org.tr/genel/bizden\\_detay.php?kod=75&tipi=4&sube=0](http://www.spo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=75&tipi=4&sube=0), (Erişim, 08/01/2009).

- TMMOB Türkiye Mühendis ve Mimar Odaları Birliği (2007), Mimarlar Odası Basın Açıklaması, <http://www.izmimod.org.tr/index.php?sayfa=290107&bolum=haber&kat=dev>, (Erişim, 15.02. 2008).
- Turgut Yıldız, Hülya (2007), “Kentsel Yaşam Kalitesi: Kuram Politika ve Uygulamalar”, Mimarlık Dergisi, Sayı 335, <http://old.mo.org.tr/mimarlikdergisi/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=53 &RecID=1325>, 03.07.2009.
- Turok, Ivan (2005), “Kentsel Dönüşümde Yeni Eğilimler ve Yönetişim”, içinde Uluslararası Kentsel Dönüşüm Uygulamaları Sempozyumu Küçükçekmece Belediyesi Atölye Çalışması, 27-30 Kasım, Küçükçekmece Belediyesi Yayını, İstanbul.
- TÜİK Türkiye İstatistik Kurumu (2009), Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi 2008 Nüfus Sayımı Sonuçları, TÜİK Haber Bülteni, Sayı 14, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=3992>.
- TÜİK Türkiye İstatistik Kurumu (2008), İstatistiki Göstergeler (1923-2007), TÜİK Yayın No. 3206, Ankara.
- Türkoğlu, D. Handan vd. (2008), “İstanbul’da Yaşam Kalitesinin Ölçülmesi”, İTÜ Dergisi/a mimarlık, planlama, tasarım, Cilt 7, Sayı 2, ss. 103-113.
- UN-HABITAT (2010), Urban Population Living in Slums 1990-2010, State of the World Cities 2010/2011, <http://www.unhabitat.org/documents/SOWC10/L7.pdf> (01.05.2010).
- UN-HABITAT (2008), State of the World Cities 2008/2009 Harmonious Cities, Earthscan Publications Ltd. London and Sterling, VA.
- UN-HABITAT (2007), Slums: Past, Present, and Future the Critical Role of Policy, [http://www.unhabitat.org/downloads/docs/Press\\_SG\\_visit\\_Kibera07/SG%214.pdf](http://www.unhabitat.org/downloads/docs/Press_SG_visit_Kibera07/SG%214.pdf), (15.05.2010).
- Wolk, Andrew (2008), Advancing Social Entrepreneurship Recommendations for Policy Makers and Government Agencies, The Aspen Institute Root Cause/MIT, [www.aspeninstitute.org/node/3099](http://www.aspeninstitute.org/node/3099), (11.07.2009).
- Wolk, M. Andrew (2007), Social Entrepreneurship and Government: A New Breed of Entrepreneurs Developing Solutions to Social Problems, [www.sba.gov/idc/groups/public/.../tools\\_reports\\_sbe\\_07\\_ch06.pdf](http://www.sba.gov/idc/groups/public/.../tools_reports_sbe_07_ch06.pdf), (12.07.2009).
- Yavuzçehre, S. Pınar ve Sülün E. Torlak (2006), “Kentsel Yaşam Kalitesi ve Belediyeler: Denizli Karşıyaka Mahallesi Örneği”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 2, Sayı 4, ss. 184-207.

- YAYED Yerel Yönetim Araştırma, Yardım ve Eğitim Derneği (2006), Dönüşüm Alanları Yasa Tasarısı Üzerine YAYED Görüşü, [http://www.yayed.org/genel/bizden\\_detay.php?kod=241 &tipi=9&sube=0](http://www.yayed.org/genel/bizden_detay.php?kod=241&tipi=9&sube=0), (Erişim, 31.07.2008).
- Yerebasmaz, H., *Gerze Kentsel Dönüşüm Örneğinin İncelenmesi Üzerine Bir Araştırma*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Ankara, 2006.
- BM HABİTAT BM İnsan Yerleşimleri Konferansı (1996), HABİTAT II İstanbul Deklarasyonu, <http://www.toki.gov.tr/habitat/dokumanlar/habitatgundemi.doc>, 06.04.2009.
- Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013), R.G: 01/07/2006-26215.
- 5104 Sayılı Kuzey Ankara Girişi Kentsel Dönüşüm Projesi Kanunu, R.G: 12/03/2004-25400.
- 5162 Sayılı Toplu Konut Kanununda ve Genel Kadro ve Usulü Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Eki Cetvellerin Toplu Konut İdaresi Başkanlığına Ait Bölümünde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, R.G: 12/05/2004-5162.
- 5366 Sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun, R.G: 05/07/2005-25866.
- 5393 Sayılı Belediye Kanunu.
- T.C. Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Genel Müdürlüğü Dönüşüm Alanları Hakkında Kanun Tasarısı, B.02.0.KKG.0.10/101-1054/3213, 22/06/2006.
- <http://www.toki.gov.tr/ozet.asp>, (23.07.2009).
- <http://nkg.tuik.gov.tr/goster.asp?aile=1> Nüfus ve Demografi göstergeleri(Erişim, 23.07.2009)
- <http://www.yerelnet.org.tr/uluslararası/avrupakonseyanlasma7.php>, (Erişim, 26/06/2008).